

Kolumbus Krisostomus

Kolumbuse-aegsete eesti poisslaste
meelisnimedest ja nende päritolust II*

Huno Rätsep

Tartu ülikooli emeritprofessor

1. Mattias

Mattias nagu Johanneski on tuntud roomakatoliku kiriku pühak, üks kaheteistkümnest Uue Testamendi apostlist, kes läkitati uut usku kuulutama (*apostolos* on kreeka keeli 'saadik, sõnumitooja'). Mattiast polnud algul 12 apostli hulgas. Kui Jeesuse reetnud apostel Juudas Iskariot end pärast Jeesuse ristsurma oli üles poonud, jäi kaheteistkümnes koht vabaks ja apostlid valisid Jeesuse õpilaste (jüngrite) hulgast Mattiase uueks apostliks. Mattias olevat surnud märtrina ja tema arvatav hukkamispäev 24. veebruar on tema mälestuspäev, eesti rahvakalendris *madisepäev*.

Vakuraamatus on kirjas üle 260 *Mattise*, *Mattis* oli tolleaegsel Läänemaal kõige populaarsem mehenimi. Ilmselt oli *tt* juba nõrgenenud *d*-ks, nii et rahvasuus kõlas *Mattis* juba *Madisena*. Sellele osutab ka vakuraamat, kus paaril korral on kirjas *Maddis*.

Toogem *Mattise* näiteina nimekombinatsioonide kõik peamised võimalused vakuraamatus: *Mattis Janipoick*, *Mattis Ianusßon* (ristinimi + isanimi), *Mattis decimator* (kümnik), *Mattis antiquus decimator* (endine kümnik), *Mattis frater decimatoris* (kümniku vend), *Mattis unipes* (üksjalg), *Mattis Ustallo* (uusmaale rajatud talu), *Mattis smidt* (alamsaksa keeles 'sepp'), *Sauna Mattis*, *Matthies Hunt*, *Mattis Laur*, *Williame Mattis* (nimi koos isa nimega), *Peldo Mattis*, *Vayno Mattis*, *Mattis Szoneme*, *Szoentagen Mattis*, *Mattis Perlenschniter* ja lihtsalt *Mattis* (seitsmel korral).

Ka alamsaksa keelelal oli tol ajal olemas mehenimi *Mattis*, *Mattiis*, mis oli laenatud ladina keelest. Ladina *Matthias* pärines omakorda kreekakeelsest Uuest Testamendist, kus oli kirjas *Maththias*, kreeklaste

* Kirjutise esimene osa ilmus ajakirja eelmises numbris.

jaoks võõras nimi, mis oli mugandus heebrea nimest *Mattitia*, mis heebrea keeles tähendavat 'isanda kingitud'.

Uues Testamendis on apostlina kirjas veel Matteus. Aeg-ajalt on nimed *Mattias* ja *Matteus* kippunud vahetusse minema, nagu nende nimepäevadki. Kreekakeelses Uues Testamendis on Matteus kirjas kui *Maththaios*, nii et need olid ka algupäralt erinevad nimed.

Matteust kohtame vakuraamatus ühel korral: *Madyus Hansson*, see *Madyus* peaks tagasi minema *Matteusele* ja sellele vastaks tänapäeval perekonnanimi *Matjus*.

Inglise *Mathew*, prantsuse *Mathieu*, itaalia *Matteo*, vene *Matvei*, poola *Mateusz* lähevad kõik tagasi *Matteusele*, ent sageli on neid kasutatud mõlema apostli nimena.

Kui *Matteusest* pärinevad perekonnanimed *Matjus* ja *Matteus*, siis *Mattisest* saadi perekonnanimed *Madise*, *Madisson*, *Matiisen*, *Matiesen*.

Nii nagu *Hannesest* saadi lühinimi *Hans*, nii saadi *Mattisest* lühinimi *Mats*. See lühinimi sündis alamsaksa keelealal kujul *Matz*, *Matts* ja muutus nii populaarseks, et sai üldnimeks tähendusega 'lihtsameelne, napakas', viimane jõudis ka Eestimaale ja eesti keelde alamsaksa laenuna, ent tähendus muutus pisut. Linnaeestlaste ja arvatavasti ka sakslaste suus sai ta talupoja halvustavaks nimetuseks: *matsid tulid linna*, *matsirahvas*, *igavene mats*, sellele võis kaasa aidata asjaolu, et talumehe nimi oli tihti *Madis*.

Meie vakuraamatus esineb *Matz* kolmel korral, kuid ainult raamatu lõppu lisatud härjalaenutajate talupoegade nimekirjas. Selle nimekirja koostaja on *Matzi* kasutanud *Madise* asemel, sellele osutab näiteks asjaolu, et *Matz Korajalck* on vakuraamatu põhitekstis *Mattis Korajalck*.

Teine lühinimi, mis *Mattisest* on saadud, on *Madi*, mis arvatavasti on kujunenud juba alamsaksa poolel. Vakuraamatus on talupojad *Maddi Nicolasson*, *Maddi Matisson*, *Maddi Uleoya*, *Maddi Meysnick*. On võimalik, et see nimi kõlas eestlase suus *Mati*. Niisiis *Mati* ei pruugigi alati olla soome laen. Soomes on *Matti* kõige sagedasem mehenimi üldse ja soome mehe sünonüüm.

2. Peetrus

Peetrus oli samuti üks Uue Testamendi 12 apostlist. Evangeeliumi järgi oli tema nimi esialgu Siimon Joonas poeg, kuid Jeesus andis talle uue arameakeelse nime *Keefas*, *kefa* tähendas 'kaljut'. Uue Testamendi kreekakeelse teksti tarvis tõlgiti see nimi kreeka keelde nimega

Petros. Kreeka keeles on *petros* 'kalju, kivi', võrdle näiteks *petrooleum*, *petro-oleum* on 'kiviõli'. Ladinakeelses piiblis sai ta kuju *Petrus* ja saksa keele ala jäeti ära ladina *-us* ja saadud *Petr* mugandati *Peter*'iks, mis eestlasteni jõudis alamsakslaste vahendusel. Kunagi 19. sajandil tõlgiti piibli *Keefas-Petros* omakorda eesti keelde ja saadi uus mehenimi *Kalju*, *Kaljo*.

Apostel Peetrus tuli ristiuskku kuulutama Rooma, kus temast sai Rooma esimene piiskop. Keiser Nero laskis Peetruse hukata. Temast sai katoliku kiriku pühak, tema mälestuspäevi *peetripäevi* on rahvakalendris isegi kaks: 12. veebruar ja 29. juuni. Peetrus olevat maetud Rooma ja tema haua kohale Vatikanis ehitati 1506–1626 Püha Peetruse basiilika, mille all olevatesse katakombidesse on maetud 91 paavsti. Eestis andis 14. sajandil ehitatud Peetri kirik Järvamaal nime Peetri kirikukihelkonnale.

Vakuraamatus on *Peter* sagedamaid mehenimesid üle saja esinemisjuhuga, näiteks *Peter Hannipoick*, *Peter Kulnoßon*, *Peter Ustallo*, *Peter Thalo*, *Peter Lechteleppe*, *Pisut Peter*, *Szoere Peter*, *Payo Peter*, *Ianus Peterßon*.

Lühinimi *Peetrist* on *Peedo*. Juba alamsaksa keelealal on *Peto* ja *Pete* ja neid leiame ka vakuraamatus. Kui *Pete* pole kuigi levinud (*Pete Seyatuli*, *Pethe Ustallo*, *Ianus Petenßon*), siis *Peto* esineb üle 30 korra, näiteks *Peto Markeseipoick*, *Peto Andresßon*, *Peto Kadack*, *Peto Vanakula*, *Monnikeste Peto*.

Apostlinime *Petrus* on teisedki Euroopa rahvad oma moodi mugandanud ja lühendanud: hispaanlastel on *Pedro*, venelastel *Pjotr*, norralastel *Peer*, soomlastel *Pietari* ja *Petteri*. Prantslased on läinud tõlkimise teed: prantsuse keeles on *Pierre* mehenimi ja *pierre* 'kivi'. *Peetri* ja *Peedu* kaudu on tulnud perekonnanimed *Peterson*, *Peters*, *Peedoston*, *Pedusson*, *Peetson*, *Peets*, *Peetso*, *Peet*, *Peedo*.

3. Miikael

Miikaeli-nimelist apostlit Uues Testamendis pole, küll on aga piiblis räägitud peainglitest, kellest kõige vägevam olevat Miikael. Nimi on heebreakeelne ja koosneb kolmest heebrea sõnast: *mi* 'kes', *ka* 'otsekui, nagu' ja *el* 'jumal', niisiis 'kes on otsekui jumal'. Peainglite ülesandeks oli edasi anda Jumala käske, sõnumeid, aga Miikael on peale selle veel taeva vägede juhataja võitluses Saatana jõududega. Peaingleid olevat kokku 7, tuntud on veel *Gaabriel*, *Raafael* ja *Uriel*.

Roomakatoliku kirik tõstis nende taevaste jõudude seast esile Miikaeli, kellele määrati katoliiklikus kalendris nimepäev – 29. september, eesti rahvakalendris *mihklipäev*.

Vana Testamendi algtekst oli heebreakeelne ja heebrea *Mikaelist* sai kreeka ja ladina *Michael*, alamsaksa keelealal lühenes *Michael Micheliks*, hääldusega *Mikkel*. Kuidas Läänemaa külades seda nime hääldati, seda me ei tea, sest kirja pilt on alamsaksapärase. Hiljem on kirja pandud *Mihkel*.

Vakuraamatus on Micheli-nimelisi talupoegi üle kaheksakümne, näiteks *Michell Hennopoick*, *Michel Melikenßon*, *Michel Kuck*, *Michel Kitze*, *Michel Koraiack*, *Kon Michel*, *Pilli Michel*, *Hanno Michelsßon*.

Teisedki rahvad on peaingli nime teiseks andnud: inglaste *Michael* hääldub praegu *maikl*, prantslaste *Michel mišel*, itaallaste *Michele mikeele*. Hispaanlastel on *Miguel*, venelastel *Mihhail*, taanlastel *Mikkel*, leedulastel *Mykolas*, ungarlastel *Michály* ja soomlastel *Mikael*, *Miikael*, neil on isegi linn nimega *Mikkeli*.

Püha Miikaeli kiriku järgi sai nime Mihkli kirikukihelkond. Eesnime põhjal on sündinud perekonnanimed *Mihkle*, *Mikkel*, *Mikkal*, *Mihkelson*, *Mihkels*, *Michelson*.

Nimel *Michel* on lühivorm *Mikk*, alamsaksa *Mick*, *Micko*, mis näitab omalt poolt, et *ch* hääldati *k*-na. Niisiis meie *Mikk*, *Miku* pole sündinud eesti keelealal, vaid on saadud alamsakslastelt. Küll aga on eestlased tõenäoliselt loonud *Miku* eeskujul *Juhanist Juku*.

Vakuraamatus on *Mick* üpris levinud mehenimi, üle 40 korra, näiteks *Mick Hannopoick*, *Mick Cassepoick*, *Mick Henckenßon*, *Mick Hallickßon*, *Cunnica Mick*, *Laisake Mick*, *Lauri Mickßon*. Samasugune lühinimi on ka inglastel, vene *Mihhail* on lühendatud *Mišaks* ja *Miškaks*, ka soomlastel on *Mikko*, *Mika*. Soomlased on palju sõnu laenanud rootsi keelest ja rootslased Hansa-aegadel väga palju sõnu alamsakslastelt. *Mikk* on andnud perekonnanimed *Mikk*, *Mikko*, *Miku*, *Mikson*.

4. Jakoobus

12 apostli hulgas on isegi kaks Jakoobust, Jakoobus Sebedeuse poeg ja Jakoobus Alfeuse poeg, mõlematest said katoliku kiriku pühamed, kelle mälestuspäevaks on 25. juuli, eesti rahvakalendris *jaagupipäev*. Ladina *Jacōbuse* ja kreeka *Jakobose* vasteks eestikeelses Uues Testamendis on *Jakoobus*. Tegelikult polnud see vanadele kreeklastele omane mehenimi, vaid heebrea nimi. Vanadel heebrealastel ja ka tänapäeva

juutidel on heebrea *Ja'akov* väga oluline nimi. Seda nime kannab Vanas Testamendis juutide esiisa Aabrahami pojapoeg, meie piiblis *Jaakob*, kes esimese poja eesõigused kavaluse ja läätseleeme hinnaga enda kätte sai ja kelle 12 pojast said 12 iisraeli suguharu rajajad.

Heebrea *Ja'akov* tähendab kas järeltulijat või 'jumal (Jahve) kaitseb'. Moosese raamatus jutustatakse, kuidas Jaakob maadles Jumalaga ja Jumal olevat talle andnud uue nime *Iisrael*, millest sai juutide praeguse riigi nimi.

Saksa keelealal on ladina *Jacobusest* saanud *Jacob*, *Jakob*. Eestlasteni jõudis see mehenimi alamsakslaste kaudu. Noil aegadel ei pandud lastele Vana Testamendi tuntud nimesid. Meie Läänemaa vakuraamatus pole ühtki *Aadamat*, *Aabelit*, *Aabramit*, *Iisakut*, *Joosepit*, *Saamueli*, *Taavetit*, *Taanieli*, *Joelist* ja *Habakukest* rääkimata. On vaid üks *Saalomon*, kes kunagi oli küla kümnikuks ja kelle kaks poega *Michel* ja *Hinrick* on taluperemeestena kirjas. Jaakob jõudis nii varakult eestlasteni ikkagi apostlite nimena ja see nimi on Läänemaa vakuraamatus väga sage, üle 80 korra, näiteks *Jacob Meldenpoick*, *Jacob Henenßon*, *Jacob Pevvakalla*, *Jacob Pusepp*, *Lechtmetze Jacob*, *Sure Jacob*.

Võib arvata, et külades kutsuti neid *Jaagopiteks*, järgsilbi o muutus *u*-ks hiljem. Jakobuste kaitsealused kirikud andsid nime Viru-Jaagupi ja Pärnu-Jaagupi kirikukihelkondadele.

Teised rahvad on *Jakoobuse* mugandamisega tihti rohkem vaeva näinud: inglastel on *Jakoobuse* vasteiks *Jake* ja *James*, prantslastel *Jacques*, itaallastel *Jacopo* ja *Giacomo*, hispaanlastel *Jaime* ja *Diego*, venelastel heebreapäraselt *Jakov* ja lätlastel *Jēkabs*. *Jakobi* järgi oleme saanud perekonnanimed *Jakob*, *Jakobi*, *Jakobson*, *Jakobs*.

Kõige tuntum *Jakobi* lühivorm on *Jaak*, mis samuti on meil pärit alamsakslastelt, kus on *Jaco* ja ka *Jack*.

Kas eestlaste suus oli *Jaco Jaako*, *Jaago* või juba *Jaak*, pole selge. Vakuraamatus on *Jaco* küllalt tihti esinev nimi, üle 40 korra, näiteks *Jaco Hannusßon*, *Jaco Vilipepoick*, *Jaco Kaskasepp*, *Jallato Jaco*, *Rothse Jaco*, isanimedes *Jaco* ei esine.

Eks inglise *Jack*, prantsuse *Jacques* [žak], soome *Jaakko* on sama-sugused *Jakobi* lühinimed. *Jaak* on aluseks perekonnanimedele *Jaek*, *Jaggo*, *Jago*, *Jaago*, *Jaako*, *Jaagus*, *Jaguson*, *Jaakson*, *Jakson*, *Jaks*.

Ent *Jakoobust* on võidud lühendada ka algusest alates ja siis on saadud lühinimi *Koop*.

Alamsakslaste läänenaabritel friisidel leiame veel selle lühinime vaheastme *Cobus*, hollandlastel on *Koop*, *Koep*, perekonnanimena ka

Kops, Koops, mis ilmselt on lühivormid nimest *Kopson*. Tõenäoliselt võis sellelaadseid lühinimesid olla ka keskalamsaksa nimevaras.

Näikse, et sellised lühinimed on jõudnud ka meie vakuraamatusse. Pootsi külas (Potze villa) oli talumees *Koeppe Marth* ja Ertsma külas (Hertzma villa) talumees *Kops Rivepßon*, võib-olla kuulub sellesse ritta ka *Kallaste Koip*. Igatahes on meil praegu tuntud perekonnanimi *Koop*.

Eelnevaga tegeldes kerkis tahtmatult küsimus, aga perekonnanimed *Kaup, Kauba, Kaups* – kust need siis pärit on?

Sellele vastamiseks teeme kõrvalepõike meelisnimede reast väljapoole ja räägime natuke ebatavalisest, kuid Läänemaa talupoegadele tollal tavalisest mehenimest **KAUPI**.

Läänemaa vakuraamatus pole *Caupi* ja *Caupißon* mingid haruldused, ühtekokku on neid üle neljakümne. Johann Pulck on nad kõik sama viisi kirja pannud, nähtavasti oli nimi tallegi tuttav, hiljem on keegi veel lisanud *Kawpi Hermenßoni*. Leo Tiik on Saaremaa ja Hiiu-maa vanu eesnimesid kogudes leidnud ainult Hiiumaalt XVII sajandi algusest ühe *Caupi* ja Tallinnaski on teada 1374. aastast üks *Kaupeke*. Varasemad nimeuurijad on selle nime sidunud Läti Henriku liivlaste vanema *Kaupoga* ja pidanud muistseks eesti nimeks. Tõepoolest alamsakslastel sellist nime ei esine. Rootsis on *Caupi* praegu tavaline perekonnanimi, mille kohta rootslased ise arvavad, et see oli varem eesnimi ja pärineb vanapõhja keele sõnast *kaupi* 'kaupmees'. Kui seda arvesse võtta, siis võib järeldada, et Läänemaa talupoegade küllaltki tavaline ristinimi pärineb nende lähinaabritelt rannarootslastelt. See pole pühakunimi ja rootsi päritolu näikse seletavat, miks preestrid selle ilmaliku ristinime heaks kiitsid.

Mõned näited vakuraamatust: *Caupi Maipoick, Caupi Tochennßon, Caupi Mattis, Caupi Simen, Kuri Caupi, Ierve Caupi, Mick Caupißon, Hanno Caupinbroder*.

Niisiis on väga tõenäoline, et meie perekonnanimed *Kaup, Kauba, Kaups* lähtuvad sellest rootsi algupära nimest.

Lisan siia veel teise rootsimõjulise ristinime – **OLAV**. Vakuraamatus on ligemale paarkümmend korda kirjas ristinimi *Oloff*, korra ka *Olov*, näiteks: *Oloff Maypoick, Olov Thomasson, Oloff Marcus, Oloff Hanno, Oloff Ustallo, Cohatto Oloff, Hans Oloffßonn*.

Pole kahtlust, et seegi kord on tegemist naabritelt rootslastelt ülevõetud nimega, ent rootsi päritolust hoolimata on seekord meie ees ikkagi pühakunimi, Põhjamaade kuulsaima pühaku nimi.

Pühak on Norra kuningas Olaf II (hüüdnimega Paks), kes noorpõlves viiking Olaf Haraldsonina seikles läänes kuni Gibraltarini, laskis end ja oma mehed Prantsusmaal ristida, tuli tagasi Norrassa, suutis ühendada väiksed viikingiriigid Norra kuningriigiks ja laskis norralased ka ristida. Olaf II kaotas oma kuningakrooni ja trooni ning püüdes seda tagasi võita langes 1030 Stocklesstedi lahingus.

Mehenimi *Olaf* on vana Skandinaavia mehenimi, mis oli kujul *Óleifr*, *Áleifr* olemas juba vanapõhja keeles ning on tähendanud esivanema järglast. Ta on mingil kujul käibel kõigis Põhjamaades: islandi *Olafur*, norra *Olav*, *Olaf*, rootsi *Oloff*, *Olov*, taani *Ole*, soome *Olavi*. Eestisse jõudis ta põhja ja lääne poolt *Olavina*, kuni Kreutzwald pani Olevipoja Kalevipoja kaaslaseks ja nii oli *Olevi* edu mehenimena tagatud. *Olav* on sünnitanud hulga perekonnanimesid: *Olev*, *Olep*, *Oll*, *Olla*, *Olle*, *Olli*, *Olo*, *Oolo* – kõik *Olavi* lühinimed.

5. Andreas

Andreas on järjekordne apostlinimi, *Andreas* oli üks Jeesuse 12 lähemast õpilasest. Legendi järgi olevat ta pärast Jeesuse surma läinud ristiusku kuulutama Musta mere rannikule ja surnud seal märtrina, *Andreas* löödud risti nagu Jeesuski, aga rist oli teistsuguse kujuga, mitte nagu roomlaste †, millest sai ristiusu sümbol, vaid korrutusmärgi taoline ×, mida hiljem on nimetatudki *Andrease* ristiks.

Püha *Andreas* on Venemaa kaitsepühak ja tsaaririigi kõrgeim orden oli Püha *Andrease* orden, mille muide ainsa eestlasena sai 19. sajandil tsaaride ihuarst Philipp Karell. Ordenil on kujutatud *Andreast* just niisuguse kujuga ristil. Püha *Andrease* mälestuspäev on 31. november, eesti rahvakalendris *andresepäev*.

Nimi *Andreas* on kreeka päritolu, moodustatud kreeka omadussõnast *andreas* 'mehine', mis omakorda tuleneb nimisõnast *andros* 'mees'. Ladina *Andreas* muganes Põhja-Saksamaa *Andreseks* ja eestlased said selle *Andrese* alamsakslastelt.

Vakuraamatus on *Andres* väga sage mehenimi ja alati ühel kujul, näiteks *Andres Hannopoick*, *Andres Kuseppenßon* (isa oli kuuesepp), *Andres Ram*, *Tarva Andres*, *Andres Vesimaku*, *Andres Kariama*, *Caupi Andresßonn*.

Andresest on lähtunud meie perekonnanimed *Anderson*, *Anders*, *Andre*, *Andreson*, *Andresson*, *Andresen*, *Andrusson*, *Andrukson*.

6. Toomas

Jällegi üks Jeesuse 12 apostlist. Apostel Tooma kohta on Uues Testamendis öeldud, et teda hüüti ka Kaksikuks, sünnikaaslast venda tal polnud, kuid ta oli kaksipidimõtlev, kahtlev (üks *kahtlema* tuleb ka sõnast *kaks*). Meie tunneme rohkem nime *Uskmatu Toomas*, sest Uue Testamendi järgi ei olevat ta uskunud Jeesuse ülestõusmist, millest rääkisid kaaslased, ta pidi kindlasti Jeesust oma silmaga nägema ja käega katsuma, siis ta uskus, ja seda ta saanudki kümme päeva hiljem teha. Jeesus olevat talle öelnud: „Ära ole uskmatu, ole usklik.” Pärimuse kohaselt läinud Toomas Indiasse ristiisku kuulutama ja tapetud oadlöögiga Madrase lähedal, kuhu ta olevat ka maetud. Tema mälestuspäev 21. detsember kannab meie rahvakalendris toomapäeva nime. Uus Testamendis olev nimi *Thomás* on moodustatud aramea nime *te'oma* põhjal ja tähendavat aramea keeles just kaksikut, nii on uskmatu peidus juba apostli nimes endas ja Uskmatu Toomas on tegelikult tautoloogiline. Ladina *Thomas* laenus samal kujul ka alamsaksa keelde ja viimase kaudu jõudis eestlasteni.

Vakuraamatus on sellenimelisi talupoegi üpris palju, tublisti üle saja, näiteks *Thomas Nanopoick*, *Thomas Mertenßon*, *Thomas Themmo*, *Thomas Puseppe*, *Thomas Kinnas*, *Rautzepp Thomas*, *Liptzo Thomas*, *Mattis Thomesßon*.

Ka teistel rahvastel on nime ainult vähesel määral varieeritud: inglise *Thomas* (lühinimed *Tom*, *Tommy*), prantsuse *Thomé*, itaalia *Tomaso*, hispaania *Thomás*, vene *Foma*, poola *Tomasz*, *Tomek*, tšehhi *Tomáš*, ungari *Tamás*, taani *Tammes*, rootsi *Tomas* ja soome *Tuomas*.

Toomas on aluseks perekonnanimedele *Toomas*, *Toom*, *Toome*, *Toomaspoeg*, *Toomasson*, *Tomson*, *Toomes*, *Tammes* jne.

Lühinime *Toom* vakuraamatus ei leidunud, küll aga vilksatas siinseal praegu tundmatu lühinimi *Mass*, kus lühendamisel on täisnime algusosa ära jäetud. Selline lühinimi oli sünenenud alamsaksa nimepruuki. Vakuraamatu esinemised on järgmised: *Mas Hantzison*, *Mattis Maß*, *Paile Maß*, *Jani Maß*, *Cordapelne Maß* (*kordapealne* oli kiltri või kupja kui ametimehe nimetus).

7. Martinus

Martinus oli esialgu rooma nimi tähendusega 'sõjamees' ja oli tuletatud sõjajumala Marsi nimest (*Mārs*, genitiiv *Mārtis*). Euroopa rahvaste nimeks sai ta pühakunime kaudu.

Püha Martinus Toursist on sündinud IV sajandil Pannoonias (praeguses Ungaris) rooma ohvitseri pojana. Ka Martinusest sai sõjamees Rooma kaardiväes. Ühel ööl olevat ta kohanud Amiens'i linna väravas külmetavat kerjust, lõiganud mõõgaga oma sõdurimantli pooleks ja andnud poole kerjusele. Järgmisel ööl näinud unes Jeesus Kristust, kerjusele antud mantlipool ümber. Ja ime, hommikul nägi ta oma sõdurimantlit tervena. Martinusest sai kristlane ja ta lahkus sõjaväest. 361. aastal oli ta kristlaste seas sedavõrd esile kerkinud, et rajas Prantsusmaale Poitiers'i lähedale esimese kloostri. 371. aastal kutsuti Martinus Toursi linna piiskopiks. Martinus oli esimene läänepoolse kristliku kiriku pühak, kes ei surnud märtrisurma. Temast sai pärast surma Prantsusmaa ja kerjuste kaitsepühak, tema mälestuspäevaks on 10. november, mis eesti rahvakalendris kannab nime *mardipäev*, luterlased tähistavad mardipäeva Martin Lutheri mälestuspäevana. Tema mantel on tähtis reliikvia, mis kuulus Franki kuningate kroonivara hulka.

Ladina *Martinusest* sai saksa *Martin* ja alamsaksa *Marten*, *Merten*, viimaseid kohtame ka meie vakuraamatus, mitte just eriti sageli, näiteks *Marten Andresbroder* (Andrese vend), *Marten Hannus*, *Marten Ferse*, *Cunnica Marten*, *Mattis Mertenßon*, *Thomas Martenßon*. *Martin* on hilisem ja pärit juba saksa keelest.

Pühale Martinusele on pühendatud Eestis mitu kirikut, Läänemaa Martna kirik andis nime Martna kirikukihelkonnale ja kirikukülale (küla muistne nimi oli Ummem).

Marten, *Merten* ja *Martin* on olnud aluseks perekonnanimedele *Marten*, *Martin*, *Martinson*, *Martenson*, *Martens*, *Martis*, *Märtinson*.

Hoopis rohkem populaarne oli tol ajal *Marteni* lühinimi *Mart*, mis samuti oli olemas juba alamsakslastel, Merteni alusel oli saadud *Mert*, millele vastab eesti *Märt*. Võrreldes *Marteniga* on *Mart* vakuraamatus täiesti tavaline ja levinud nimi, näiteks *Lauripoick Marth*, *Mart Atyßon*, *Mart Hennekenßon*, *Marth Kerk*, *Marth Kilck*, *Melno Mart*, *Nurme Mart*, *Karya Mart*, *Iurgen Martipoick*. Rootsi kaudu jõudis *Mart* ka Soome (*Pyhä Martti*), kus *Martti* on levinud mehenimi.

Ainult ühe hääliku vahetuse kaugusel on *Mark*, mis ka algupäralt osutub talle lähedaseks. Ladina *Marcus* oli samuti tuletatud sõjajumala *Mars* nimest ja ilmselt võeti Uue Testamendi kirjutamisel kreeka keelde *Marcosena*, ühe evangeeliumi on kirja pannud Markus (Markuse evangeelium).

Markus on roomakatoliku kiriku pühak, kes olevat hukatud 67. aastal. Arvatavasti oli ta seesama Markus, kes rajas Aleksandria kiriku ja oli selle esimene piiskop. Mitmest Markusest Uues Testamendis kõneldakse, pole siiani üheselt selge. Markuse mälestuspäevaks on 25. aprill, eesti rahvakalendris markusepäev.

Meie vakuraamatus esineb *Marcus* vaid mõnel korral: *Marcus Villimensson*, *Peter Marcusson*, *Marcus Alikapoick*, *Peto Markusepoick*. Eestisse jõudis *Marcus* alamsaksa kaudu. Kas ta talumeeste suus oli juba nõrgenenud *Marguseks*? Tõenäoliselt. Lühivormid *Marc*, *Mark* on eriti omased prantslastele ja inglastele. Markusest pärinevad meie perekonnanimed *Margus*, *Markus*, *Mark*, *Marga*, *Margna*.

Olin natuke hämmeldunud, kui kohtusin vakuraamatus Marxiga. Tõepoolest Kabriste külas oli tollal üksjalg, kelle ristinimi oli *Marx* ja liignimeks *Persas*, niisiis *Persas Marx*, miks Marx just pörsas oli, kes seda teab. *Marx* on tõepoolest saksapärase lühinimi *Marcusest*.

8. Nicolaus

Eestis on seda ladina nime esindanud eeskätt *Nigul*.

Püha Nikolaos elas IV sajandil Väike-Aasias ja tegutses Lüükias Myras piiskopina. Tema elu kohta on vähe kindlat teada. Legendide põhjal olnud ta salajane kaasinimeste aitaja, hea- ja ka imetegija. Tema surnukeha olevat toodud türklaste eest ära Itaaliasse Bari linna, kus tema hauale ehitati kirik. Nicolaose hauda olevat valvanud varjaagid. Keskajal sai temast laste kaitsepühak ja tema mälestuspäeval 6. detsembril (meie rahvakalendris nigulapäev) jagati Hollandis lastele kinke. Hollandi asunike kaudu jõudis see komme Ameerikasse, kus Püha Nicolausest sai *Santa Claus* – jõuluvana.

Martin Luther püüdis seda laste pidupäeva kõrvaldada ja võttis tarvitusele Jeesuslapse püha 24. detsembril, mil kinke tõi Jeesuslaps Nicolause asemel. Lõpuks sulasid mõlemad pühad ühte ja saadi jõuluõhtu, Jeesuslapse sünniõhtu, kus kinke jagab habemik vanamees, kellele Nicolaus, kellele jõuluvana. Jõuluvana punane mantel imporditi USA-st Santa Clausilt.

Vene õigeusu kirikus on Püha Nikolai Imetegija üks Venemaa kaitsepühakuid, Püha Andreasest isegi auväärsem, kolmas Kristuse ja neitsi Maarja järel. Mehenimi *Nikolaus* on kreeka algupära. Kreeka *Nikolaos* on päritolult liitsõna, mille esiosa *nikē* 'võit', *nikáō* 'võidan' ja järelosa sõna *laos* 'rahvas'.

Vakuraamatus esineb *Nicolas* sageli ainult sellisel alamsaksapärasel kujul, mil moel seda nime külas hääldati, kas *Nigolase*, *Niglase* või *Nigolana*, me ei tea. Mõned näited vakuraamatust: *Nicolas Pohapoick*, *Nicolas Petlepoick*, *Niccolas Clawekenßon*, *Nicolas Thomesßon*, *Nicolas Tulu*, *Nicolas Naber*, *Micke Nicolas*, *Taumi Nicolas*, *Maddi Nicolasßon*.

Pühale Nicolausele on pühendatud Tallinna Niguliste kirik, 1732 Helle grammatikas veel *Niggola kirik*. Kirikute järgi on saanud oma nime Viru-Nigula ja Lääne-Nigula kirikukihelkonnad.

Nikolase alusel on saadud meie perekonnanimed *Nigol*, *Niggol*, *Nigul*, *Nigula*, *Niglason*, *Niggols*, *Niklus*. Lühivorm *Nicolasest* on *Klaus*, mis vakuraamatus esineb keskalamsaksapärasel kujul *Clawes* (Põhja-Saksamaal esmaesinemine 1373), näiteks *Clawes Petersßon*, *Clawes Lutkenßonn*, *Clawes Vali*, *Velge Clawes*, *Peter Clawesßon*.

Varasemast *Clawesest* sai hiljem *Claus*, *Klaus*, Põhja-Saksamaal ja Hollandis ka *Claas*, *Klaas*, *Klas*. See lühinimi levis selt alalt Skandinaaviasse. Eestis kohtame eesnimena Klausit harva, küll aga on ta jäädvustunud perekonnanimedes *Klaus*, *Klauson*, *Klausson*, *Laus*, *Laos*, *Laosson*, *Klaas*, *Klaassen*, *Laas*.

9. Georgius

Püha Martinuse ja püha Nicolause kõrval on kuulsust kogunud kolmas pühak Püha Georgius ehk nagu meie teda teame – Püha Jüri.

See pühamees, algselt kreekapäraselt Georgios, oli Kapadookias pärit ohvitser Rooma keisri Diocletianuse ihukaitses, kes keeldus kristlasi taga kiusamast ja hukati keisri käsul 303. aasta aprillis. Legendi järgi olevat ta päästnud Liibüas Silene linna lohe terrorist, tapnud lohe ja pööranud linnaelanikud ristiusku. Lugu on muinasjututaoline, mängus on ka kuningatütar.

Georgiusest sai Inglismaal *George* ja Püha George on Inglismaa kaitsepühak. Georgios on Venemaal ja Kreekas auväärsemaid pühakuid.

Kreeka mehenimi *Georgios* on saadud nimisõnast *georgos* 'maamees, põllumees', *gē* on 'maa' ja *ergon* 'töö'. Saksa keelealal ja mujalgi

on sõnaalguline *geo-* asendunud *Ju-* või *Jo-*ga. Nii sündisid alamsaksa keelealal *Georgiusest Jurgen, Jurge, Jürgen.*

Meie vakuraamatus on *Jurgeneid* kirjas rohkesti, näiteks *Jurgen Huidepoick, Jürgen Mattisßon, Jurgen Uxjalck, Lümpse Jurgen, Rothse Jurgen, Thonnies Jurgensson, Jurge Ustallo, Jurge Kulli.*

Georgiuse mугanemisi on väga erisuguseid: inglise *George*, prantsuse *Georges*, itaalia *Giorgio*, Hispaania *Jorge*, poola *Jerzy*, ungari *György*, rootsi *Göran, Jörgen, Jörn* ja soome *Yrjö, Yrjänä*. Perekonnanimedeks on näiteks *Georg, Jürgen, Jürgenson, Jürgens.*

Georgiuse tuntud lühinimi on *Juri*, eestlastel *Jürgen*i mõjul *Jüri*, vakuraamatus aga alamsaksapäraselt alati *Juri* või *Iuri*, näiteks *Juri Maddipoick, Juri Caupißon, Iuri Vilyalikj, Juri Ottimetze, Karope Juri, Lauula Juri, Meye Juri* (st *Mäe Jüri*), *Korakuyla Iuri*. Isanimedes *Juri* puudub.

Lühinimi *Juri* ei ole kujunenud alamsaksa alal, vaid alamsakslased võtsid selle nime oma naabritelt slaavlastelt (tšehhi *Jiři*, vene *Juri* jne). Tõenäoliselt on see lühinimi tekkinud slaavi keelte alal. Lühinimesid on peale *Jüri* veel mitmeid, näiteks prantsuse *Jore*, flaami *Joeri*, poola *Jurek*, läti *Juris*, ungari *Gyuri* ja soome *Jori*.

Püha Georgiuse mälestuspäev on 23. aprill, eesti rahvakalendris jüripäev. Talle pühendatud kiriku järgi nimetati muistne *Ocriela* kihelkond ümber *Jüri* kihelkonnaks. Selle lühinime aluselt on saadud perekonnanimed *Jüri, Jüris, Jürison, Jürisson, Jürson, Jürna, Jürnas.*

Vahest lõpetame esikümnega, aitab apostlitest ja pühameestest. Ühte näitab see loend kindlasti: 15. sajandi teisel poolel, kui talupoegi ristiti, oli alamsaksa kristlik nimesüsteem võidule pääsenud. Selle süsteemi mõtteliseks aluseks oli uskumus, et ristimisega antakse laps nime kaudu mingi kindla pühaku kaitse alla. Et Adam, Joosep, Taavet, Taaniel polnud pühakute kalendris, siis neid Vanast Testamendist pärit nimesid ka ei kasutatud.

Lähemalt vaatlemata jääb see osa nimedest, mis veel esindavad eesti vana *nimesüsteemi*. Kõike ei ole võimalik hõlmata ühe kirjutisega.

Muistne nimesüsteem oli kiriku surve all hääbumas, enamik sellest pärit nimesid esineb isanimedes ja sealgi tavaliselt vaid ühe korra. Selle süsteemi mõtteline alus oli juba teistsugune. Vanemad avaldasid nime kaudu, et laps oli soovitud, oodatud (*Himottu, Toivottu* – vakuraamatus *Thovet*), et lapsest on hea meel (vakuraamatu *Hyämell, Jamel*). Ka püüdsid vanemad nime kaudu suunata lapse tulevikku

(*Viljaligi* – vakuraamatus *Juri Vilyalickj; Heeleib, Iseleib*) või siduda laps loodusega (looma- ja linnunimetused).

Nende nimede lähem analüüs eeldab teistsugust lähenemist, teist laadi eeltööd, teist laadi materjali, kuid käsitleda tuleks neid ikkagi süsteemipärasemalt. Kindlasti peaks muistsed nimed selgelt lahus hoidma alamsaksa nimedest. Näiteks on vakuraamatus *Iuri Konakenßn*, kas tema isa oli *Konnake*? Sugugi mitte. On veel teine talupoeg, kelle nimi on *Nicolas Konikenßon* ja keskalamsaksa ürikutest on juba 1363. aastal kirja pandud mehenimi *Coneke*. Niisiis, taas alamsaksa laen, mis peaks aluseks olema tuntud perekonnanimele *Konik*, kirurgiaprofessor Konstantin Konik oli üks kolmest Eestimaa Päästmise Komitee liikmest 1918. aastal.

Läänemaa vakuraamat on ulatuslik eesti keele mälestis, mis on kirja pandud enne Kullamaa vakuraamatut, ja mis pole sugugi väheoluline, selle kirjapanijaks on eestlane Johann Pulck (külamehed ütlesid Pulga Jaan), esimene eesti soost mees, kelle ülestähendused üldse on meieni jõudnud. See kirjapanek pole mitte üks lause või mõnerealine palve, vaid 100 lehekülge sõnu, nimesid ja suures osas eesti keelde kuulunud ja kuuluvaid sõnu.

Lõpuks tulgem veel silmapilguks tagasi perekond Kiire peole, kus pojuke jäi esialgu ristimata. Lubasin omalt poolt pakkuda Kolumbuseaegadest lapsele ennekuulmatu nimepaari, siin see on: *Hehelem Hempo*. Kargenurme külas oli *Hehelem Clawesßon* (arvatavasti *Ikälembi*) ja Ullase küla kümnik oli *Hempo*, ilma liignimeta. Aga see selleks.

Kui Joosep Toots „Nastoljaštšeje Russkoje” uimast ärkas ja ukse vahelt tупpa piilus, kuulis ta köstrit ütlevat:

„Mina ristin sind ... Bruno Benno Bernhard.”

„Mis see tähendab? Pruunu Pennu Pernart?” kohkus Toots. „Aga Kolumbus Krisostomus? ... Ei see ei ole õigus! Seal on vist üks teine laps veel peale Kolumbuse.”

Kui Joosep tükk aega hiljem kooli magamiskambris poistele oma seiklustest jutustas, küsis Imelik.

„Mis ta nimeks pandi?”

„Kolumbus Krisostomus.”

„Ei, ei olnud Kolumbus, Kolumbus pidi esti pandama, aga ei pandud. Pagana nimi see oligi, mis talle pandi? Õigus – Peni!”

„Peni lapsele nimeks!”

„Jah, nii ta oli ... Peni või Penni või ... Pennu või ... Mina ei tea mis ta oli.”

Läänemaa Kolumbuse-aegsete poiste hulgast ma Peni ei leidnud. Aga Mihkel Koirajalg ja Madis Koirajalg olid vakuraamatus küll, Jüri Koirakülast rääkimata.